

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Veldėti, paveldėti ir saugoti

2014-02-03

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Tarptautinė konferencija

AUTORIUS: Viktorija Daujotytė

DATA: 2014-02

tauta, kultūra, paveldas, sauga, ir globa, ūkio mechanizmas

konferencija, kultūros paveldas, „Europa 2020“, paveldas, paveldosauga,

Vilniuje 2013 m. lapkričio 13-14 d. vyko tarptautinė konferencija „Kultūros paveldas ir ES strategija „Europa 2020“ – siekiant integruoto požiūrio“. Konferencijoje svarstyti paveldo ir jo suvokimo, saugojimo klausimai, požiūrių suderinimo galimybės. Teko viena kita mintimi pasidalyti, žvelgiant iš bendresnio kultūros lauko. (Autorės past.)

Tauta yra bendruomenė, turinti kultūros paveldą, bendruomenė ir todėl, kad jos paveldas bendras. Paveldas nėra tiksliai apskaičiuojamas nei suskaičiuojamas, vienu metu jis mažta ir didėja, nelygu požiūris, supratimas, skaičiavimo būdai. Bet niekada paveldas visai nesunyksta. Niekada nebūna taip, kad žmogus neturėtų ko saugoti. Jei daiktas išbūna daugiau nei penkiasdešimt metų, jis ima įgyti savybių, kurių kaip reikmuo neturėjo. Saugoti – esminis žmogaus rūpestis. Kas gimsta, kas yra sukurtas, pastatytas, padarytas, siekia išlikti; kūrybiniuose žmogaus veiksmuose slypi ir išlikimo instinktas. Saugantis žmogus yra saugesnis. Kur nebesaugu praeičiai, nebesaugu dabarčiai ir ateičiai. Paveldosauga priklauso bendrajai egzistencinei saugai. Bet turi ir savo atskirus principus. Apie jų specifiką gali kalbėti tik specialistai. Bet paveldas priklauso visiems, panašiai kaip savo atskiru būdu visiems priklauso žemė, vandenys ir dėl jų reikia bendrų susitarimų.

Veldėti, paveldėti – seni indoeuropietišku šaknų žodžiai, sutampantys baltų, slavų, germanų kalbose. Europa turi savo kalbų paveldą, daugiau ar mažiau bendrą paveldą, pirmiausia kaip seną kalbinę tradiciją. Kalba išlieka gyva ją *paveldint*, gimtoji kalba paveldima pačiu lengviausiu – savaiminiu būdu; kalbame savo prigimtosiomis kalbomis negalvodami apie tai, iš kokių laiko gilumų ją paveldime. Natūraliai paveldima kalba įveda mus į platesnę paveldo problematiką: ji skyla į dvi susijusias šakas – natūralų, pirminį žmogaus rūpestį tuo, su kuo jis susitinka kaip su savo protėvių kūrinių, daiktais, ir sąmoningai puoselėjamą, institucionalizuotą paveldosaugą. Institucionalizuojamos paveldosaugos galimybės, mano supratimu, priklauso ne tik

nuo lėšų, kvalifikacijų, bet ir nuo to, kiek žmonėse yra gyvas pirminis rūpestis tuo, kas paveldima, su kuo jis susitinka. Kaime prie Šventosios teko sutikti jau pagyvenusią kurčnebylę moterį, gyvenusią senuose giminės namuose: ta moteris rūpestingai, suvyniojusi į drobės atraizas, saugojo senus, protėvių naudotus daiktus – medinius šaukštus, samčius, verpstes, išsiimdavo juos iš skrynios, glostydamo, kalbindavo, atrodė, kad ji tebemoka daiktų kalbą.

Dar vienas atvejis – mažoje Vilniaus Antakalnio bibliotekoje praėjusių metų spalio mėnesį veikė paroda – inžinieriaus, vertėjo Lino Brogos sakralinės liaudies skulptūros fotografijos, darytos nuo 1951 metų, tebevykstant ginkluotam pasipriešinimui sovietinei okupacijai, vykstant trėmimams. Jaunas inžinierius geodezininkas fotografuoja, kas jau akyse nyksta, nes staigiai keičiamos žemės linijos, panaikinama privati nuosavybė, sakralinės skulptūros objektai netenka globos, o juk dar tebestovi Vinco Svirskio kryžiai, unikalūs stogastulpiai. „Sau dariau, man to reikėjo“, – taip pasakys po daugelio metų. O padarė ir kitiems – išsaugojo bent atvaizdus, užfiksavo dar gana natūralią mažosios skulptūros kūrinų aplinką.

Panašius žodžius („Ir man reikia, kad išliktų Gedimino kalnas“) būtų galėjusi pakartoti ir poetė Janina Degutytė, 1988 metais didžiąją dalį honoraro, gauto už „Raštų“ dvitomį, paaukojusi Gedimino pilies priežiūrai, Maironio tėviškės tvarkymui, Žaliajam fondui, besirūpinančiam kraštovaizdžiu. Taip atsiveria gilioji santykio su kultūros paveldu, paveldosaugos linija. Nėra abejonės, kad didžioji dalis paveldosaugininkų turi tą pirminį rūpestį, asmenišką suinteresuotumą – senų objektų, daiktų meilę. *Sauga* yra bendras žmogaus gyvenimo principas, moralinių laikysenos pamatų kertinis akmuo: gyvename saugodami, saugodami esame ir patys saugesni.

Europa savo bendrosiose kultūros programose turi *saugos* ir *globos* principus. Paveldosaugos, kaip atskirosios kultūros srities, galimybės yra priklausomos nuo bendrųjų saugos ir globos principų išsiskleidimo kultūroje, kasdieniame gyvenime. Maža Lietuva turi labai didelį istorinį palikimą, didelės valstybės, savo valdovais susigiminiavusios su didžiųjų Europos valstybių monarchais, paveldą, apimantį architektūrą, archyvus, ikonografiją. Tik dalis to paveldo Lietuvoje, tik dalis jos globoje, daug kas išvežta, negražinta. Paveldas, kurio visuminė sauga sunkiai pakeliama. Užtat Europos žvilgsnis į Lietuvos istorinį paveldą, pagalba jį saugant, tvarkant, būtina, svarbi. Lietuvos istorinis paveldas yra ir Europos paveldas. Lietuva saugos ir globos principų jutimu, veikimu yra sinchronizuota su Europa, kiek buvo įmanoma, tų principų laikytasi ir okupacijos sąlygomis, gana daug kas išsaugota, restauruota, jei ir žemesniu paveldosaugos lygiu. Nepalyginti labiau nyko bendraeuropinis sakralusis paveldas, kuriam šiandien reikia itin didelio dėmesio, didelio paveldosauginio profesionalumo, atsiskleidžiančio ne tik konkrečiais veiksmais, bet ir požiūriu.

Pačia bendriausia prasme galima sakyti, kad ir rizikingiausias nepriklausomos Lietuvos projektas, – Valdovų rūmai – neatskiriamas ir nuo paveldosaugos, nuo autento saugojimo, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmų atstatymas vyko Europos akivaizdoje, sulaukiant ne vienos šalies, gal daugiausia Lenkijos ir Vokietijos konsultacinės paramos, nepaneigiant arba net pasidžiaugiant tuo, kas padaryta pačios Lietuvos specialistų rankomis. Saugodama paveldą, kiekviena Europos šalis turi veikti Europos akivaizdoje; iš to kyla bendri principai, jų suderinimas ir suderinamumas.

Svarbiausia – tikėti, kad turime ką saugoti ir kad saugoti reikia.

Ir Lietuvos, ir Europos mastu vis labiau turėtų veikti principas, kurį galima būtų vadinti sąmonės *persmelkimu*. Paveldosauga turi veikti taip, kad persmelktų kiekvieno žmogaus sąmonę, kad nesuartume senų kapinynų, pilkapių, piliakalnių, nenukirstume senų medžių, neišmestume senų knygų, nesunaikintume paveikslų.

Paveldosaugos principai turi pereiti ir į ūkio sferą – ūkiu čia vadinu visą šalies ekonominius svetus laikantį mechanizmą, be jo nebūtų tvarkomi ir švietimo, kultūros reikalai. Ką reikėtų valstybės ūkio ir paveldosaugos veiklos bendros kryptys, kaip jos galėtų atsiverti? Pirmiausia, kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu, reikia persvarstyti seno, paveldėto, ir naujo, dabar statomo, dabar kuriamo, dabar gaminamo, dabar įsigyjamo, santykį. Performuoti, perkeisti dabartinio žmogaus sąmonę, linkusią pirmenybę suteikti naujam daiktui, pačiam naujumui. Pirmenybė naujumui yra vartotojiškos sąmonės turinio akcentas, vartojimas, be abejonės, skatina gamybą, kuri yra ekonomikos variklis. Bet ar iš tiesų neįmanoma labiau atsigręžti į to, kas sena, kas paveldėta, pritaikymą naujoms reikmėms, tuo pačiu veiksmu atnaujinant pačių žmogaus reikmių suvokimą? Kartais juk žengiami netikėti žingsniai – kaip, sakysime, apleistų, nebeveikiančių gamyklų patalpų atidavimas gyvenamųjų patalpų poreikiams, sukuriant terpę mažiau pasiturinčių, daugiausia jaunų šeimų kūrybinei vaizduotei. O kita pusė – kiek Lietuvoje turime brangiai kainavusių darželių, mokyklų renovacijų, o šiandien jau uždaryta, nebėra vaikų, nebėra moksleivių.

Žinoma, čia ne paveldosaugos reikalas, bet ūkio mechanizmo veikimo prasme visa susiję. Jei įmanoma restauruoti, renovuoti, atstatyti, būtina tam, kas paveldėta, teikti pirmenybę prieš naujas, dažnai grandiozines statybas. Jeigu laiku būtų buvusi svarstoma galimybė Vilniaus Pranciškonų ansamblių priskirti Vilniaus universitetui, gal būtų kitaip pasisukęs ir universiteto bibliotekos likimas, juk yra bent simbolinis ryšys – seniausi lietuviški tekstai – poteriai, dabar saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje, rasti įrašyti knygoje, priklausiusioje Vilniaus pranciškonams. Tikėtina, kad Pranciškonų vienuolyno ansamblis saugiausias būtų universiteto globoje, pritaikius jį mokslo, akademinėms, visuomenės reikmėms. Reikia nebijoti pritaikomojo paveldo aspekto, užpildyti jį šiuolaikiniu turiniu.

Vilniaus Sluškų rūmai – nuostabioje vietoje, Antakalnyje, atsigręžę į Nerį. Dabar ten glaudžiasi Lietuvos muzikos ir teatro akademija, ar nereiktų galvoti, kad rūmai ir galėtų būti pritaikyti akademiniam, edukaciniam naudojimui; gali būti, kad naujus, šiuolaikinius rūmus pastatyti pigiau ir būti juose patogiau, bet ką daryti su tokiu unikaliu istoriniu, architektūriniu paveldu. O kiek laiko turės praeiti, kad naujuose rūmuose išikurtų tai, ką nuo seniausių Europos kultūros laikų vadiname *genius loci*. Vietos *dvasia* yra ir paveldo *dvasia*, saugodami paveldą, mes saugome ir ją, pačią efemeriškiausią iš visų žmogaus patirčių: nežinome, kas tai yra, o žinome, kad yra. Nėra, o ir yra, – tai sudaro slapčiausią ir giliausią žmogaus sąmonės teritoriją. Ką reiškia kokia dar išlikusi lietuvių dūminė pirkelė jau išblizgintos, renovuotos Europos kontekste? Ką liudija? Mūsų tamsą, skurdą, atsilikimą nuo pagrindinio civilizacinio greitkelio. Bet ne tik. Gal net ne tai. Bendresnį gyvenimo supratimą, išgyvenimą, neprarandant aukštesnių *dvasios* lygmenų. To, ką Marcelijus Martinaitis pasako žodžiais *mes gyvenome*; gyvenimas niekur nenustoja buvęs, ir svarbu suvokti, kaip, koku būdu jis yra buvęs. Suvokti ir saugant tai, kas dar išlikę. Dažnai ir nereikia

didelių investicijų, užtenka laiku uždengti stogą, užtaisyti plyšius.

Paveldosaugos labai būtina laikytis visas gyvenimo ir jį tvarkančio ūkio sritis jungiančio principo: jei tik įmanoma paveldo objektą pritaikyti senoms ar naujai atsirandančioms žmogaus reikmėms, tą reikia ir daryti, neskubėti statyti naujų, nors puikiai suprantame, kad tai nėra lengva: statybos įmonės laukia užsakymų, investicijos – kuo greičiausių ir efektyviausių įsisavinimų. Bet joks ilgaamžiškesnis sprendimas nepadaromas lengvai, be įtampų, be didesnių sąnaudų, kurių tikslingumo ir prasmingumo negalime taip greitai pamatyti, bet tai neabejotinai yra. Paveldo saugojimas negali duoti trumpalaikės naudos.

Kai mąstome apie kultūros paveldą, apie paveldosaugą, pirmiausia sąmonėje iškyla materialieji objektai, bet juk lygiai svarbūs, tik dar trapesni yra nematerialieji dalykai. Reikia laikyti dideliu bendrosios Europos kultūros pasiekimu, kad buvo suvokta, jog turime nematerialųjį paveldą, kurio didžioji dalis yra išaugusi iš kalbos, kuri nuo pat žmogaus sąmonėjimo pradžios skleidėsi ir kūrybiniais pradais. Lietuvių liaudies dainos, dideliais tomis leidžiamos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, gali būti suvoktos kaip ypatinga paveldosaugos sritis. Kuo nematerialiojo (arba dvasinio) paveldo sauga yra intensyvesnė, tuo labiau atsiskleidžia naujų jo formų. Tokia naujai atsiskleidžiančia forma laikyčiau *prigimtinės kultūros* pasirodymą Lietuvos humanistikos tyrėjų akivaizdoje. Būtina darosi naujo instrumentariumo paieška, kaip atskleisti tuos būdus, kuriais prigimtinė kultūra pasirodo kaip kalbėjimas ir kaip tylėjimas, kaip sėdėjimas ir stovėjimas, žiūrėjimas į saulę ar debesis. Rodos, esame įžengę į šią sritį, manyčiau, kad itin akivaizdžiai tą naują saugos būdą, kuriuo apgaubiamą prigimtinė kultūra, rodo Arūno Baltrėno fotografija. Fiksuojama, dokumentuojama, ką dar galima aptikti, pastebėti seniausiuose prigimtinės kultūros kloduose, žmonių veiduose. Tiriama, kaip prigimtinė kultūra, būdama vietos kultūra, neužsidaro savyje, kaip pereina į kitus ratas, ką perima, suima iš kitų, bet nepraranda savasties.

Tyrimas yra vienas iš saugos būdų. Kai tiriamas paveldas, kai ir tyrimais stiprinamas kultūros formų, pavidalų išlikimas, tyrimas irgi virsta paveldosauga. Tirti saugant. Saugoti tiriant. Tai Europos paveldosaugos principai. Visa kita tėra detalės.

Senasis žemynas yra ir seno žmonijos paveldo žemė.

Tai įpareigoja dabartį: saugoti, kad stiprintume ir savo pačių saugumą.